

для текстів есеїстичного характеру, в яких назва виконує роль інтерпретаційного ключа до всього твору.

Список використаних джерел:

1. Беньямін В. Завдання перекладача / переклали з нім. В. О. Подмінюгін, Кальниченко, О. А. *Хист і глуд: теорія і практика перекладу*. Харків: Акта, 2011. С. 409–423.
2. Вікторія Амеліна про щоденник Володимира Вакуленка. <https://www.polskieradio.pl/398/10021/Artykul/3201251>
3. Воробйова Т., Смалько Л. Назви художніх творів та заголовки як перекладацька проблема (на матеріалах англомовної художньої літератури у перекладах українською). *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 140–151. doi:10.29038/2413-0923-2018-8-140-151.
4. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. In: R. A. Brower (ed.) *On Translation*. New York, Harvard University Press, 1959. P. 232–239.
5. Przebinda G. Umarli Są szczęśliwi? *Dziennik Trzeciego Roku Wojny*. Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2025. doi:10.12797/9788383683096
6. Przebinda, Grzegorz. *Ostatnia wojna Putina*. Rozprawa filologa z Rosją. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2023.
7. Rozprawa. P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Instytut Języka Polskiego PAN. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/7682/rozprawa>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-71>

Скорина Л. В.,

*доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

МЕТАФІЗИЧНІ ВИМІРИ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІЙНИХ ПРОТОТЕКСТІВ У ХУДОЖНІЙ СТРУКТУРІ РОМАНУ ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ «ДОЦЯ»

Події Євромайдану й російсько-української війни спричинилися до появи низки різножанрових літературних творів. За твердженням І. Кропивко, їх характерними прикметами є реалістичність зображення, що «нерідко перемишується з документальністю, художній твір позиціонується соціальною дією, реалізується як факт протистояння на

інформативному фронті» [2, с. 214]. Окрім безпосереднього віддзеркалення воєнних реалій, досвіду виживання людини в екстремальній ситуації, ці твори окреслюють низку вагомих проблем українського суспільства.

Роман Тамари Горіха Зерня «Доця» став помітним явищем сучасної української прози (він був визнаний «Книгою року ВВС-2019», а 2022 р. авторка отримала за нього Національну премію України ім. Т. Шевченка). Публікація роману спричинилася до появи рецензій О. Забужко й О. Коцарева, а також статей Т. Гребенюк, Д. Присівка, О. Пухонської, У. Федорів, роман часто згадують в оглядових студіях про мілітарну / комбатантську літературу. Однак, акцентуючи увагу на проблематиці, топосах, жанрових особливостях, літературознавці, на жаль, оминають інші аспекти воєнної прози. Інтертекстуальні параметри цього літературного явища ще не були об'єктом спеціальних досліджень. Погляд на сучасну українську воєнну прозу з цього ракурсу дозволяє увиразнити ментальні проблеми українського суспільства (гібридна ідентичність, нагальна потреба подолання імперських наративів, дерадянізація тощо).

Експлікація інтертекстуального поля роману «Доця» дозволяє говорити про широке коло алюзій і ремінісценцій, репрезентоване вже на рівні паратексту. Заголовки розділів містять покликання на радянські й зарубіжні фільми, живопис, пісні, Біблію, літературні твори тощо. Алюзії на радянські фільми, пісні, літературні твори про війну – поширене явище в українській прозі. Це зумовлене специфічною самоідентифікацією частини українців, які, «не бажаючи асоціювати себе ані з росіянами (що цілком домінують і нетерпимі щодо інших), ані з українцями (що упосліджені на Сході України), указували етнічну приналежність як «совєтські»» [3, с. 261]. Ці паратекстові елементи створюють ефект діалогу, іронічної гри з прототекстами. Численні алюзії й ремінісценції виявлені і в текстовій структурі роману; тут органічно переплітаються цитати з народних пісень, замовлянь, літературних творів, а також парафраз (манга про Юдзуко).

Одним із ключових складників інтертекстуального поля роману є текстові включення з Біблії. У процесі аналізу було виокремлено два типи біблійних текстових включень. Перша група – загальнокультурні біблійні коди, які завдяки частому цитуванню перетворилися на крилаті вислови, наприклад: соляний стовп, Содом, манна небесна, Соломонове рішення. До Нового Завіту переадресовують згадки про Христову заповідь непротивлення злу насильством, концепти Голгофа, Успіння, Воскресіння й Вознесіння, з гумором обіграні в сцені «похорону» головної героїні. До цієї групи примикають алюзії на середньовічні легенди про Святий Грааль.

Друга група – концептуальні біблійні інтертекстеми, типові для мілітарної прози. Біблія як книга, ключовими поняттями якої є добро і

зло, життя й смерть, страждання, гріх, відродження, пропонує універсальний набір інтертекстуальних кодів для окреслення екзистенційної ситуації людини на війні. У «Доці» виявлено три ключові біблійні прототексти – Екклезіаст, Псалтир, Апокаліпсис (Об’явлення Іоанна Богослова). Актуалізація першого прототексту зумовлена тим, що в межовій ситуації людина зазвичай переосмислює власну систему вартостей і життєвих пріоритетів: «Кажуть, це форма психологічного захисту, коли концентрація стресу на одиницю часу зашкалює, і ти раптом усвідомлюєш, що *все на світі – суєта суєт*, і перед лицем Всесвіту не має значення ні твоє мізерне життя, ні його тривалість, ні те, якими будуть твої останні думки» [1, с. 154]. Другий прототекст також оприявнюється в ситуації граничної небезпеки, коли людина звертається до Бога з проханням про захист і допомогу. Псалми в романі «Доця» згадані у зв’язку з Євромайданом: спершу – в розповіді про протестантів, які молилися на набережній біля дерев’яного хреста, далі – у сцені розгону мітингувальників. Втретє Псалтир фігурує в заголовку восьмого розділу «Коралі. Моя чаша – то надмір пиття» [1, с. 143]. Ці рядки переадресовують компетентного читача до 22-го псалма («5. Ти передо мною трапезу зготовив при моїх ворогах, мою голову Ти намастив був оливою, моя чаша то надмір пиття!»). Ключовий мотив прототексту – непереможна віра в Божий захист у найскрутнішій ситуації: «Коли я піду хоча б навіть долиною смертної темряви, то не буду боятися злого, бо Ти при мені, Твоє жезло й Твій посох вони мене втішать!» (Пс 22:1-6). Заголовок виразно корелує з подальшою розповіддю про «пригоди» волонтерок на сепарськомому блокпосту і їх чудесний порятунок.

Найважливішим біблійним прототекстом роману «Доця» (і багатьох інших творів про війну) є Одкровення Івана Богослова. Як зауважує М. Рябченко, «до пророцтва про кінець світу звертаються щоразу під час великих війн, страшних світових катастроф, великої суспільної напруги тощо» [4, с. 89]. У романі «Доця» апокаліптична символіка зринає в епізоді обстрілу: «Напевно, так жертви кінця світу не зможуть сказати, скільки тривав *Армагедон*. Кілька секунд? Вічність? Я припала до долівки й майже не дихала» [1, с. 225]. Образи останньої біблійної книги зринають також в описах зруйнованого міста: «Ось таким треба зображати *Апокаліпсис*: не індустріальні руїни, не картини повені чи страшних пожарищ, а спорожнілий приватний сектор на околицях Донецька» [1, с. 277]. Російсько-українська війна в суспільній свідомості все частіше сприймається не лише як конкретна історична подія, а й як метафізичний двобій добра – України зі злом – Росією, яка породжує хаос, страждання, смерть, прикриваючись облудними тезами про боротьбу з Антихристом (глобальним Заходом).

Аналіз інтертекстуального поля роману «Доця» Тамари Горіха Зерня засвідчує складну систему алюзій та ремінісценцій, що інтегрують твір

у широкий світовий й національний культурний контекст. Використання паратекстуальних елементів, зокрема відсилок до радянського кінематографа та фольклору, дозволяє авторці майстерно розкрити проблеми гібридної ідентичності та дерадянізації українського суспільства. Особливу роль відіграють біблійні прототексти (Екклезіаст, Псалтир, Апокаліпсис), які трансформують опис конкретних воєнних подій у метафізичне осмислення екзистенційного вибору людини в межовій ситуації. Таким чином, інтертекстуальність роману не лише розширює його семантичні межі, а й утверджує сприйняття російсько-української війни як глобального двобою добра й зла.

Список використаних джерел:

1. Горіха Зерня Тамара. Доця. Київ: Білка, 2019. 288 с.
2. Кропивко І. Протистояння російській агресії: реальність та художня альтернатива (досвід української й польської літератур). *Bibliotekarz Podlaski*. 2023. № 2. С. 213–229.
3. Поліщук Я. Досвід локальної ідентичності. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. VI. С. 257–267.
4. Рябченко М. Війна як апокаліпсис: художні особливості відображення мілітарного досвіду в українській прозі про Першу світову. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2023. № 21. С. 89–95.